

riatival'nykiv [Materials of the 18th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Rescuers], *Suchasnyj stan tsyvil'noho zakhystu Ukrainy: perspektyvy ta shliakhy do ievropejs'koho prostoru* [The current state of civil defense of Ukraine: prospects and paths to the European space], Institute of Public Administration in the sphere of public administration, Kyiv, Ukraine, pp. 83–87.

14. Gudovych, O.D. Ismahilov, I.N. Poterijko, S.P. Sokolovs'kyj, I.P. Tomko, P.P. and Yurchenko, V.O. (2011), *Orhanizatsiia upravlinnia tsyvil'nym zakhystom na pidprijemstvakh, v ustanovakh ta orhanizatsiiah* [Organization of civil protection management at enterprises, institutions and organizations], IPASCP, Kyiv, Ukraine.

15. Gudovych, O.D. Mazurenko, V.I. Mykhajlov, V.I. Sokolovs'kyj, I.P. and Yurchenko, V.O. (2010), *Orhanizatsiia upravlinnia tsyvil'nym zakhystom na mistsevomu rivni* [Local civil protection management organization], IPASCP, Kyiv, Ukraine.

DOI: <https://doi.org/10.35577/iducz.2019.07.02>

УДК 35.351/354

Васильєв І.О., канд. юрид. наук,
Тищенко В.О., канд. наук держ. упр., доцент,
Пруський А.В., канд. техн. наук, доцент,
Єременко С.А., канд. техн. наук, доцент,
Білошицький М.В., канд. хім. наук, доцент, с.н.с.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАННЯ ЗА НАВЧАЛЬНОЮ ДИСЦИПЛІНОЮ “БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ” У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розглянуто проблемні питання щодо нормативно-правового та методичного забезпечення у закладах вищої освіти навчальної дисципліни “Безпека життєдіяльності” в сучасних умовах. Висловлено пропозиції, що основою нормативної бази освіти з безпеки повинні стати стандарти освіти з безпеки, які мають бути розроблено та впроваджено.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, стандарти освіти, заклади вищої освіти, навчальні програми, охорона праці, вища освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2014 року № 590-р “Про скасування наказу Міністерства освіти і науки, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державного комітету з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21 жовтня 2010 р. № 969/922/216” [1] було скасовано спільний наказ МОН, МНС та Держгірпромнагляду України від 20 жовтня 2010 року № 969/922/216 “Про організацію та вдосконалення навчань з охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у закладах вищої освіти України”, яким було передбачено порядок проведення навчання за дисципліною “Безпека життєдіяльності”.

У даний час вивчення зазначеної дисципліни встановлюється безпосередньо закладом вищої освіти за своїм розсудом та відповідно до типової програми. Якщо такої програми у закладі освіти немає Міністерство освіти та науки України спільно з Державною науковою установою “Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти” своїм листом від 28 листопада 2014 року пропонує звертатися за допомогою безпосередньо до них або до ДСНС України чи Науково-методичної комісії з цивільної безпеки [2].

Вся ця неузгодженість призводить сьогодні до проблем в закладах вищої освіти, у т.ч. до зменшення навчальних годин за дисципліною, звільненню викладачів або навіть взагалі до скорочення курсу “Безпеки життєдіяльності” чи переведення тем до іншої дисципліни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При написанні статті використані здобутки вітчизняних авторів П.Б. Волянського, О.І. Запорожця, С.П. Потеряйка, О.Г. Барило, Є.Ю. Литвиновського, В.Ф. Гречанінова, В.А. Шемшура, В.М. Михайлова та інших, в роботах яких досліджувалися питання нормативно-правового та методичного забезпечення навчання

населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Мета статті. Метою даної публікації є обґрунтування необхідності існування навчальної дисципліни “Безпека життєдіяльності” та надання практичних рекомендацій щодо викладання даного курсу

Виклад основного матеріалу дослідження. Новітні технології, стрімкий прогрес, впровадження експериментальних програм та систем господарювання сприяє не тільки розвитку економіки але й несе потенційну небезпеку для всього суспільства. Ми щоденно не замислюючись користуємося досягненнями цивілізації, і це дуже добре. Сьогодні дозволяє людині комфортно існувати, їздити, літати, користуватися вогнем та атомом, одним словом споживати великий спектр наслідків прогресу. Разом із тим, на думку Є. Литвиновського, життєдіяльність людини разом із позитивними чинниками може призвести до негативних наслідків. Науковець на підтвердження даної тези наводить результати досліджень вчених Інституту “Future of Humanity” при Оксфордському університеті та фонду “Global Challeges”, які оцінили найбільші небезпеки для людства. Аналіз цих загроз свідчить, що дев’ять загроз із дванадцяти – це результат діяльності людини.

Тому на перше місце в організації життєдіяльності виходить вирішення таких завдань, які дадуть можливість людині вижити при будь яких катаклізмах та дозволить захистити себе та свою родину.

Для цього, звичайно, необхідно володіти певним переліком умінь, що в свою чергу передбачає наявність системи спеціального навчання.

Якщо у період дитинства основним правилам безпеки повинні, в тому числі, і юридично, навчати батьки, то з моменту початку навчання у школі закінчуючи закладами вищої освіти підключаються кваліфіковані викладачі.

Нормативною базою у сфері освітньої діяльності закладів вищої освіти є Конституція України [3], Закон України “Про вищу освіту” [4], постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій” [5], постанова Кабінету

Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” [6]. Цією постановою Кабінету Міністрів України затверджено та визначено перелік спеціальностей та спеціалізації для всіх ступенів вищої освіти.

Згідно з ст. 10 Закону України “Про вищу освіту” та відповідно до відповідно до вище вказаних нормативних документів розробляються та затверджуються стандарти вищої освіти.

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен рівень – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетенції особистості, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню вищої освіти.

У нашому суспільстві існує досить поширена точка зору, що предмет “Безпека життєдіяльності” (далі – БЖД) взагалі не потрібен, тому, що більшість знань надається при вивченні інших предметів. У цій площині необхідно зауважити, що люди дещо обізнані стосовно основного алгоритму дій при пожежах та катастрофах, проте взагалі не знають, що треба робити у повсякденному житті, для того щоб вона стала більш безпечною.

У той же час, основні людські втрати відбуваються не при надзвичайних подіях, а у повсякденності, при ситуаціях, які не потрапляють до загальної статистики та не отримують висвітлення в засобах масової інформації, як резонансні події. Однак саме ця категорія небезпек більш реальна та частіше реалізується в процесі життєдіяльності населення.

Сьогодні потрібен якісно новий підхід до цієї проблематики – необхідно не тільки передбачити небезпеку, а й одночасно створити безпечні умови життєдіяльності – система безпеки повинна стати повсякденною культурою поведінки для кожної людини.

Безпека життєдіяльності – це наука, що вивчає загальні проблеми небезпек, що загрожують людині, суспільству, державі, всьому світу, і розробляє відповідні способи захисту від них.

Завдання БЖД як науки зводяться до наступного:

теоретичний аналіз і розробка методів ідентифікації (розпізнавання і кількісна оцінка) небезпечних і шкідливих факторів, що генеруються елементами життєвого середовища (технічні засоби, технологічні процеси, матеріали, будівлі та споруди, елементи техносфери, природні та соціальні явища);

розробка принципів і методів захисту від небезпек;

розробка і раціональне використання засобів захисту людини і середовища проживання від негативного впливу техногенних джерел і стихійних явищ;

безперервний контроль і моніторинг довкілля;

моделювання і прогнозування розвитку надзвичайних ситуацій;

навчання населення основам захисту від небезпек;

розробка заходів по ліквідації наслідків прояву небезпек;

розробка заходів щодо забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Сьогодні ця наука повинна спиратися на усвідомлену потребу суспільства та на правила безпечної поведінки, що апробовані роками, на досягнення науки та техніки, державну законодавчу базу та міжнародне право з питань безпеки і захисту населення. Проте і цього недостатньо. В основі БЖД повинні лежати систематизовані та узагальнені знання щодо об'єктивних закономірностей розвитку природи, людини та суспільства.

В останні десятиліття для всіх промислово-розвинених країн світу характерне зростання небезпек та загроз. З розвитком техносфери на перше місце вийшли надзвичайні ситуації техногенного характеру, які складають майже 75% від загальної їх кількості. Щорічно у світі гине близько 3 млн. осіб,

а матеріальні втрати становлять від 50 до 100 млрд. доларів.

Також стрімкими темпами зростають соціальні та економічні втрати суспільства від природних і техногенних катастроф. Тому за прогнозами науковців без прийняття ефективних заходів вже до середини століття величина збитків від катастроф у світі може перевищити приріст валового продукту. Протягом останніх років також суттєво зросла значимість тероризму як чинника стратегічних загроз національній безпеці.

Техногенні аварії та катастрофи, стихійні лиха вимагають як професійної підготовки фахівців, що займаються попередженням та ліквідацією їх наслідків, так і навчання населення діям при надзвичайних ситуаціях.

Стандартами вищої освіти визначаються сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно з урахуванням пропозицій органів державної влади, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, і галузевих об'єднань організацій роботодавців.

Звичайно ж, не будемо лукавити, подібний предмет завжди викладався у закладах освіти, у різні періоди та мав різні назви. Частина предметів, що вивчаються призначалася для всього контингенту слухачів, а частина предметів вивчали тільки жінки, в той час, коли юнаки проходили навчання на військовій кафедрі. Деякий час одним з розділів цієї дисципліни був розділ “Охорона праці”, але з часом він перейшов в самостійний предмет. Крім того, раніше в програму входило велика кількість медичних питань, практичних навичок, які в реальному житті не знаходили застосування на практиці.

Сучасна програма дисципліни “Безпека життєдіяльності” повинна бути спрямована на формування якостей особистості безпечного типу, здатної передбачати небезпеку, запобігти їй або в максимально можливій мірі знизити збиток, а також адекватно комплексно оцінити надзвичайну ситуацію будь-якого характеру. Дана програма в першу чергу повинна всебічно аналізувати обстановку, що склалася при надзвичайній ситуації та виробляти оптимальний

алгоритм дій для збереження власного життя.

Таким чином, нормування освіти з безпеки забезпечить:

єдність методологічних підходів до вищої освіти з безпеки;

урахування значущості всіх наслідків соціально-економічного, природно-ресурсного, екологічного та іншого характеру, які можуть бути спричинені надзвичайними ситуаціями;

урахування особливостей виробничої діяльності суб'єктів господарювання, техногенного навантаження територій, природнокліматичних умов, цінності окремих територій;

галузеву і територіальну диференціацію нормативів ризиків;

урахування всіх факторів, що впливають на рівень ризиків, пов'язаних із розміщенням, будівництвом та експлуатацією потенційно небезпечних об'єктів, створенням нової техніки, впровадженням сучасних технологій і матеріалів;

періодичне коригування навчальних програм та стандартів освіти.

У зв'язку з цим висуваються досить високі вимоги до якості навчання, методики проведення лекційних та семінарських занять, організації самостійної роботи, поточного та підсумкового контролю знань.

Сьогодні багатьма викладачами закладів освіти цивільного захисту з метою досягнення результативності навчання застосовуються сучасні технології. Ці методи включають активні та інтерактивні форми, що застосовуються у навчанні. До них належать: вирішення завдань, що носять творчий характер; відпрацювання практичних вправ на об'єкті; групові вправи; рольові та ділові ігри; зустрічі з фахівцями; створення фільмів та програм; використання відеоматеріалів, інтернету; рішення складних питань та проблем за допомогою методів “дерево рішень” та “мозковий штурм”.

Інформаційні технології під час навчання – життєва необхідність, яка охоплює весь процес, починаючи з доступу до інформації та закінчуючи перевіркою якості знань, що дає змогу значно підвищити її ефективність за рахунок своєчасності, корисності, доступності, ефективного поєднання

індивідуальної та колективної діяльності та організаційних форм навчального процесу.

Новітні технології змінили не тільки спосіб роботи, вони змінили спосіб мислення, звузили світ до розмірів монітора, при цьому безмежно збільшили ділову можливість людини за рахунок швидкого та легкого доступу до всіх видів інформації.

Також докорінно змінилася психологія самих учнів, слухачам вже замало почути інформацію від педагога, він її хоче побачити та мати можливість самостійно відтворити або реально використати на практиці. Для цього викладачеві необхідно професійно вміти застосовувати у навчальному процесі технічні засоби, електронно-обчислювальну техніку, відеоматеріали, бази даних, кінофільми, графіки, діаграми, схеми, малюнки, а також вміти оперативно діагностувати за допомогою різноманітних методів рівень засвоєння матеріалу та активно впливати на цей процес.

В Інституті державного управління у сфері цивільного захисту (далі – Інститут) та навчально-методичних центрах сфери цивільного захисту навчаються не учні та студенти – до нас приходять люди, які не тільки мають теоретичну та практичну підготовку на рівні висококваліфікованих фахівців, а ще й бажають її значно підвищити. У таких умовах викладач просто зобов'язаний впроваджувати інноваційні технології.

Також в Інституті за останні роки започатковано ряд нових напрямків навчання, у тому числі короткострокове підвищення кваліфікації педагогічних працівників навчально-методичних центрів, навчання немедичних працівників з надання домедичної допомоги, навчання особового складу служби цивільного захисту з питань охорони праці, підвищення кваліфікації викладачів навчальної дисципліни Безпека життєдіяльності. У практику навчання увійшло проведення виїзних практичних занять, особливістю яких стало наближеність навчання до реальних підприємств, що дозволяє підвищити професійну компетентність слухачів, виходячи з особливостей функціонування критичної інфраструктури.

Висновки.

1. Компетентність людей в світі небезпек і способах захисту від них - необхідна умова безпеки життєдіяльності, відсутність природних механізмів захисту від них вимагає придбання людиною навичок виявлення небезпек і застосування засобів захисту, це можна досягти тільки в результаті навчання та набуття досвіду на всіх етапах освіти і практичної діяльності людини. Тому сьогодні все більше зростає значення підготовки фахівців з вищою освітою, здатних не тільки забезпечити особисту безпеку, а й виробити заходи щодо захисту персоналу об'єкта економіки, а також організації їх виконання в надзвичайних ситуаціях різного характеру.

2. Кожний фахівець повинен знати:

як забезпечити безпечні умови праці на кожному робочому місці, попередження аварій, виробничого травматизму та захворювань. Для цього необхідно знати та вміти застосовувати засоби та способи захисту від небезпек, найбільш ефективні системи управління охороною праці, правові та організаційні засади охорони праці;

шляхи, способи та засоби створення безпечної техніки, вимоги до машин, обладнання та технологічних процесів;

основи прогнозування аварій, надзвичайних ситуацій; планування заходів по ліквідації їх наслідків, правила поведінки, порятунку та надання першої допомоги потерпілим, прийоми ліквідації аварій та їх наслідків.

3. “Безпека життєдіяльності” є важливою та сучасною дисципліною, що викладається у закладах вищої освіти. Дана обставина вимагає постійного вдосконалення та оновлення викладання, використання різних методик і форм, сучасних технологій викладання для кращого засвоєння матеріалу.

4. Основою нормативної бази освіти з безпеки повинні стати стандарти освіти з безпеки, які мають бути розроблені та впроваджені у відповідності до Закону України “Про вищу освіту”.

Список використаних джерел

1. Про скасування наказу Міністерства освіти і науки, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державного комітету з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21 жовтня 2010 р. № 969/922/216: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2014 року № 590-р // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2014-%D1%80> (дата звернення: 6.05.2019).
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi> (дата звернення: 8.05.2019).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 15.
4. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 № № 1556-VII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 8.05.2019).
5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2019).
6. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2019).

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the abolition of the order of the Ministry of Education and Science, the Ministry of Emergencies and Affairs of Population Protection from the Consequences of the Chernobyl Disaster, the State Committee for Occupational Safety and Health Protection of Labor and Mining Supervision of May 30, 2014, No. 699/922/216”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2014-%D1%80> (Accessed 6 May 2019).
2. Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine (2018), “Guidance on the study of subjects in general secondary education institutions and the organization of the educational process in the academic year 2018/2019: letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07/03/2018 No. 1 / 9-415”, available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi> (Accessed 8 May 2019).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “Constitution of Ukraine”, *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 72/1, Spetsial'nyj vypusk, p. 15.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “About higher education”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 8 May 2019).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the National Qualifications Framework”, available at: (Accessed 15 April 2019).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the list of branches of knowledge and specialties in which the training of applicants for higher education is carried out”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-%D0%BF> (Accessed 15 April 2019).